

OBSERVAȚII PRIVIND IMPORTUL AMFORELOR ȘTAMPILATE ÎN SUD-ESTUL DOBROGEI

ADRIAN RĂDULESCU, MARIA BĂRBULESCU,
LIVIA BUZOIANU

Alături de alte categorii arheologice, comerțul de amfore reprezintă un domeniu de cercetare a vieții economice devenind, la un moment dat și pentru anumite zone, punct de referință în urmărirea direcțiilor de schimb. Cum orașele-colonii au avut și rolul de intermediari între centrul exportator și locuitorii unei $\chi\acute{\omega}\rho\alpha$, consumatori ai unor astfel de produse, ne-am propus o analiză a pătrunderii importurilor grecești de amfore în sud-estul Dobrogei, în stațiuni situate în preajma Callatidei. Aspectul sub care am urmărit în referirile noastre problema importurilor este acela al coincidenței de nume între exemplare catalogate ca provenind de la Callatis¹ și alte piese descoperite în presupusa $\chi\acute{\omega}\rho\alpha$ a coloniei doriene². Observațiile noastre nu au ca scop o delimitare strictă spațială, cu atât mai mult cu cât este vorba de mărfuri de largă circulație, pătrunse adînc în interiorul ținutului getic, ci mai mult o jalonare și ierarhizare a legăturilor comerciale din lumea getică prin intermediul Callatidei.

În același timp sîntem conștienți de faptul că produsele ștampilate reprezintă doar un coeficient în ansamblul importurilor de amfore, care poate reda o imagine deformată a intensității schimburilor.

În ce privește aria de referință, aceasta este recunoscută, în general, ca bogată în material arheologic, dar singura așezare care a beneficiat de o cercetare sistematică este cea de la Albești³. Din acest

¹ Avem în vedere în primul rînd catalogul întocmit de M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, Dacia, NS, 13, 1969, p. 127—282.

² M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 7—71; idem, Pontica 13, 1980, p. 66—118; idem, Pontica, 16, 1983, p. 69—148.

³ A. V. Rădulescu, N. Cheluță-Georgescu, M. Munteanu-Bărbulescu, MCA, a XIII sesiune anuală de rapoarte, Oradea, 1979, p. 167—173. Autorii săpăturilor de la Albești au susținut comunicări la Sesiunile de rapoarte de la Brașov, Tulcea, Vaslui, Ploiești, Alba-Iulia și Tîrgoviște, precum și la sesiunile „Pontica”, organizate de muzeul din Constanța.

motiv referințele cantitative nu pot fi sugestive în discutarea unei priorități comerciale a unui centru exportator în una sau alta din localitățile discutate (pl. I). Pentru celalalte, 23 August, Moșneni, Dulcești, Pecineaga, Arsa, Hagieni, Cotu Văii, Albești — punctul „La vie“, cercetările de teren au dus la semnalarea și identificarea unor așezări getice din a doua epocă a fierului⁴ (pl. II).

În sfârșit, observațiile noastre n-au putut cuprinde o serie de localități pentru care, fie că există un bogat material arheologic, dar încă inedit (exemplu Limanu⁵), fie că avem doar menționarea generală de „așezare greco-romană“ în zona localităților respective, fără vreodocumentare (2 Mai și Vama Veche)⁶.

Referindu-ne la o anumită secvență de timp⁷ pentru importurile amforice — și anume aceea a secolelor IV—III î.e.n., ordinea discutării lor este aceea a aparițiilor în acest areal și în acord cu cronologiile relative stabilite de diverși cercetători și recunoscute la ora actuală.

Numărul cel mai mare de exemplare luate în discuție aparțin *Heracleei Pontice*. Discutarea importurilor din acest centru necesită câteva precizări. Caracterul spontan al apariției produselor de Heraclea și rapiditatea consumării lui pe durata doar a unui secol și jumătate (± 25 ani) face dificilă o repartizare riguroasă tipologică și cronologică a materialului⁷.

S-a subliniat cu altă ocazie prezența acestui centru la Callatis⁸ încă din primul sfert al secolului IV î.e.n., fapt explicabil prin originea megariană a coloniei pontice. Revenind asupra primului catalog de ștampile callatiene, întocmit de M. Gramatopol și Gh. Poenaru-Bordea, care de altfel a făcut obiectul și unor lucrări de sinteză din partea cercetătorilor bulgari¹⁰, ne permitem doar câteva observații legate în special de ștampilele cu un singur nume, a căror repartizare în totalitate în grupa I ni se pare discutabilă. Avem în vedere, în special, numărul mare al ștampilelor lui *Ἀριστοκράτης*¹¹, pe care considerente de formă,

⁴ Mai sus, nota 2. De asemenea, M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 260—267, nr. 1114—1179 (South Dobrudja).

⁵ Singura piesă cunoscută nouă este un gît de amforă de Heraclea Pontică, publicată de Gh. Poenaru-Bordea, SCIV, 22, 1971, 3, p. 501. În afara descoperirilor aparținând culturii Hamangia — pentru care vezi V. Volschi, M. Irimia, *Pontica*, 1, 1968, p. 58—85 — din această localitate provine și un bogat material arheologic care vizează și a doua epocă a fierului. Materialul a fost descoperit și fișat la vremea respectivă de C. Iconomu și se află la Muzeul de istorie națională și arheologică Constanța (= MINAC).

⁶ V. Boroneanț, *Pontica*, 10, 1977, p. 324.

⁷ Vezi mai nou, lucrarea lui I. B. Brashinskii, *Greceskii keramiceskii import na niŋnem Donu v V—III vv do n.e.*, Leningrad, 1980.

⁸ V. Eftimie, *Dacia*, NS, 3, 1959, p. 203 și n. 29; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 147.

⁹ Este datarea primei grupe cronologice de ștampile heracleene asupra căreia sînt de acord, în linia mari, I. B. Brashinskii, *NE*, 5, 1965, p. 20; Idem, *Eirene*, 4, 1965, p. 92—93; B. A. Vasilenko, *NE*, 11, 1974, 4, p. 6—7; din nou, I. B. Brashinskii, *Greceskii keramiceskii import...*, p. 38—41.

¹⁰ M. Lazarov, *Izvestija Varna*, 16 (31), 1980, p. 15—19, tabl. I și II.

¹¹ Pentru răspîndirea numelui în arealul vest-pontic, vezi M. Irimia, *Pontica*, 9, 1976, p. 45 și n. 51; idem, *Pontica*, 16, 1983, p. 91—92.

LOCALITATEA	HERACLEA	THASOS	RHODOS	SINOPE	ALTE CENTRE
• COSTINEȘTI	6	4	17	22	9
• 23 AUGUST	3	X	X	3	X
• MOȘNENI	X	X	4	3	2
• DULCEȘTI	3	2	X	X	1
• PECINEAGA	1	X	1	1	1
• ARSA	1	X	X	4	2
• ALBEȘTI	80	19	39	166	56
• HAGIENI	fragmente	1	fragmente	X	X
• LIMANU	1	X	X	X	multe fragmente inedite de amfore elenistice
• COTU VAILI	fragmente	1	1	1	
• GENERAL SCARISOREANU	X	X	4	3	X
• TOPRAISAR	21	1	X	X	X

Planșa I — Situația importurilor amforice în sud-estul Dobrogei.

de grafie (folosirea pe unele exemplare a lui *sigma* lunar) și de dispunere a legendei, ne conduc la presupunerea existenței a doi omonimi: un Ἀριστοκράτης I care poate fi datat într-o perioadă mai timpurie (eventual ultimul sfert sau sfârșitul sec. IV î.e.n.)¹² și un Ἀριστοκράτης II, dintr-o perioadă mai târzie, eventual după începutul secolului III î.e.n. De altfel, și disproporția numerică între cele două grafii ale numelui este prea mare pentru a putea accepta ideea folosirii lor paralele¹³.

Impresia noastră generală este că numărul ștampilelor cu un singur nume, care pot să facă parte din perioada de început a ștampilelor amforelor de Heraclea trebuie să fie mai mic decât cel evaluat în articolul de sinteză al lui M. Lazarov, o parte dintre ele revenind grupei a IV-a tipologice (avem în vedere¹⁴ și numele lui Ἀσίως și Σωκράτης; iar Μικίων și dacă nu cumva și Ἀντίφιλος trebuie să fie cu totul excluși, ei făcând parte din așa-numita „grupa Parmeniskos“.

Aceasta nu înseamnă că diminuăm rolul de principal agent pe piața callatiană, pe care l-a avut la început acest centru, știut fiind că o cantitate deloc neglijabilă de recipiente de Heraclea și tocmai din perioada de început a exportului, nu purtau ștampilă.

¹² O discuție mai detaliată asupra numelui lui Ἀριστοκράτης, vezi la A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Pontica*, 19, 1986 (sub tipar).

¹³ Pentru Albești, de exemplu, raportul este de 17:3 în favoarea grafiei cu *sigma* unghiular a numelui lui Ἀριστοκράτης.

¹⁴ M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, catalog nr. 832, 862, 843 și 799—803.

În ce privește difuzarea lor, avem de făcut două observații :

1) exemplare ștampilate timpurii (sfârșitul secolului V î.e.n. — primul sfert al secolului IV î.e.n. sau primul și începutul celui de-al doilea sfert al secolului IV î.e.n.¹⁵) sînt prezente în diverse puncte din preajma cetății Callatis, dar gradul lor de coincidență cu cel al coloniei apropiate este zero fiind vorba de ștampile unicate dintr-o serie ceramică. De pildă, un exemplar Γέρων semnalat la 23 August¹⁶ și cîte o ștampilă Ἀριστιππος, Ἴδος,, Κόκος, Νέσσος, Φίλων aflată la Albești ;

2) exemplare ștampilate de la sfârșitul secolului IV — eventual primul sfert al secolului III î.e.n. bine reprezentate, uneori printr-un număr record de ștampile și în puncte situate mult în interiorul Dobrogei. În cazul lor, coincidența este verificată nu numai la Callatis, dar și la Bizone, Odessos și, mai puțin, Mesembria. Ne referim la Ἀριστοκράτης, prezent la Costinești, 23 August, Limanu (pentru care vezi și observațiile din SCIV 22, 1971, 3, p. 501), Albești, Fîntîna Mare (ultimul jalonînd mai degrabă un drum comercial care lega cetatea Callatis de așezările din zona Dunării) ; Φιλότημος, prezent la Costinești (două exemplare) și Albești (patru) și, în sfîrșit, Μένης, Μένηππος, Νικόστρατος, Σωκράτης cu prezențe repetate la Albești.

Ocupîndu-ne în continuare tot de amforele de Heraclaea luăm în discuție și situația ștampilelor cu legenda compusă din două nume, interesîndu-ne mai puțin apartenența lor la grupa a II-a sau a III-a tipologică, fiind în general admisă circulația lor în ultimele trei sferturi ale secolului IV î.e.n.¹⁷, cît mai ales prezența acestor ștampile în teritoriul și sub raportul coincidenței. Din acest punct de vedere, remarcăm exemplarul cu legenda Μίκκος|Λύσιος provenit de la 23 August¹⁸ și care constituie o variantă cu simbol a exemplarului de la Callatis, catalog 841. Pentru piesa cu legenda ἐπι Σκύθα|Ἀκορνος, provenită de la Albești, cele mai apropiate analogii le putem stabili cu un fragment de cărămidă de la Callatis¹⁹ purtînd aceeași legendă. Alte ștampile tot de la Albești Εὐπορος |[...], Εὐφραῖος| Λύσιος, Ἰστιεῖος| Ἀσιθεός sînt variante de nume ale unor exemplare mai vechi de la Callatis²⁰, iar legenda Ἀριστως|ἐπι Σκύθα dispusă în formă de triunghi, prezintă apropieri cu piesa 810 din catalogul callatian și cu încă un exemplar descoperit la Topraisar²¹; în ambele cazuri, al doilea nume nu este reconstituit, la primul autorii citind un ΕΠΥ, iar la al doilea,

¹⁵ Este ultima datare la care se fixează. I. B. Brashinskii, *Greceskii keramiceskii import...* p. 38—41; vezi de asemenea și articolul lui apărut postum în N E. 14, 1984, p. 3—22.

¹⁶ M. Irîmia, *Pontica*, 16, 1983, p. 94, nr. 1; de văzut și tabelele de la sfîrșitul articolului.

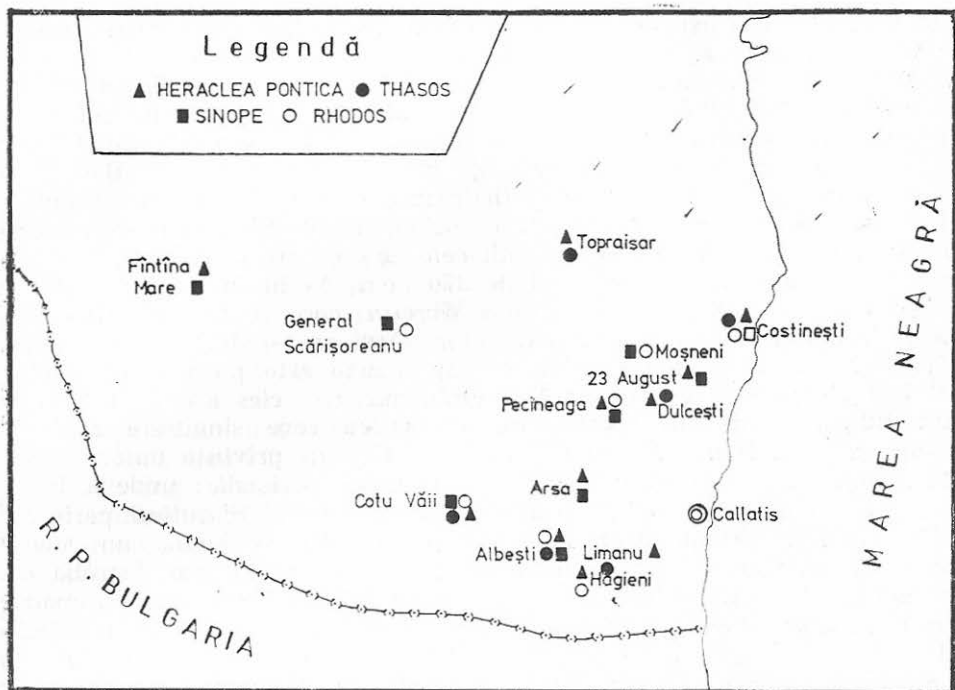
¹⁷ Pentru bibliografia folosită în încadrarea cronologică a ștampilelor de Heraclaea Pontică, vezi mai sus, nota 9.

¹⁸ M. Irîmia, *op. cit.*, p. 94, 3 și fig. 7/4; 16/3.

¹⁹ Th. Sauciuc-Săveanu, *Dacia I*, 1924, p. 156, nr. 30 și fig. 74.

²⁰ Vezi mai departe tabelul coincidențelor.

²¹ M. Irîmia, *Pontica*, 6, 1973, p. 60, nr. 4.

Planșa II — Așezări din sud-estul Dobrogei.

ἐπι Μ Cele opt amfore cu ștampila Νόσσοσ|ἐπι Πανσανία, descoperite în mormîntul tumular de la Topraisar²² și-au aflat relativ recent corespondența într-o ștampilă callatiană²³. Situatia localității la distanțe quasiegale de Tomis și Callatis nu exclude posibilitatea plasării ei în zona de influență a ultimei colonii, mai ales că majoritatea materialelor amforice aflate acolo sînt de proveniență heracleeană²⁴.

Paralel cu produsele heracleene se semnalează în zonă importuri amforice cu insula Thasos²⁵, importuri care vor căpăta un caracter organizat de-abia în a doua jumătate a secolului IV î.e.n. și mai ales în prima jumătate a secolului III î.e.n. Mărfurile thasiene vor pătrunde în colonia doriană mai tîrziu decît la vecinele ei ioniene din nord și

²² Idem, *Pontica*, 9, 1976, p. 38, 50—52, și fig. 4:1—7; 5/1—3.

²³ L. Buzoianu, *Pontica* 12, 1979, p. 89, nr. 26.

²⁴ M. Irimia, *Pontica*, 6, 1973, p. 60 și în special, *Pontica*, 9, 1976, p. 37—53, unde din totalul de 22 de amfore descoperite în tumul, 21 sînt de proveniență heracleeană.

²⁵ Asupra cronologiei ștampilelor de pe amforele de Thasos, vezi V. Grace, *Hesperia*, Suppl. 10, 1956, p. 122—127 și catalog 1—69; V. Grace, M. Savvatiannou-Pétrapoulakou, *EAD*, 27, 1970, p. 354—357; Iu. G. Vinogradov, în *NE*, 10, 1972, 2; Y. Garlan, *BCH*, 90, 1966, p. 586—652; idem, *BCH*, Suppl. 5, *Thasiaca*, p. 213—268; M. Debidour, *ibidem*, p. 269—311; semnalăm în mod deosebit recentul volum *BCH*, Suppl. 13, 1986, cu deosebire cap. II.

din sud. Putem vorbi de un „comerț“ cu insula Thasos, pentru arealul care ne interesează, de la mijlocul secolului IV î.e.n. Pînă la această dată prezența ștampilelor thasiene are un caracter sporadic și nu se manifestă mai înainte de al doilea sfert al secolului IV î.e.n.²⁶ Descoperirilor mai vechi de la Callatis li se adaugă un exemplar rămas pînă acum inedit, cu legenda [Ἀρ]στει[δης][Θα]σι(ν)[Καλλ]ι[ι(…)] (= Bon, 298) și un altul provenit din descoperirile mai recente²⁷, cu simbol dublu și legenda Θασί[ων] [Λεωφά]νης (= Bon, 1103). Singurele exemplare de tip vechi din zona Callatidei sînt cele descoperite la Albești, și acestea însă nefiind anterioare datei de 370 î.e.n. Avem în vedere o ștampilă cu legenda [Νύμ]φω[ν]Θάσι[ο]ν Μέγω[ν] care se datează 370—350 î.e.n. (grupa F)²⁸; și un alt exemplar Νκί[αε] — [Π]ρωτίων, datat 350—340 î.e.n. (grupa G). De un tip aparte este piesa cu inscripția [Πυλάδης]κεραμάρχη[ς] Πυθίων și emblema „Heracles arcaș“, inspirată din tipurile emisiunilor monetare și pentru care singurele analogii le-am aflat la Bon, 913 și Canarache, 17. În privința datării însă, cercetătorii nu s-au putut fixa la o anumită perioadă: undeva între 390—340 î.e.n. (Garlan, Vinogradov, e drept ultimul discutînd perioada 370—340 î.e.n.²⁹) sau al treilea sfert al secolului IV î.e.n., cum sugerează M. Debidour³⁰, apropiind acest tip de emblema mai degrabă de ștampilele lui Λεώδικος decît de cele ale lui Ἀριστομένης. Numărul redus de piese thasiene semnalate în zona cetății Callatis face mai dificilă aflarea unor coincidențe perfecte și mărește seria variantelor cu simbol ale unor nume circulate în general pe litoralul vest-pontic la sfîrșitul secolului IV î.e.n. și prima jumătate a secolului următor.

Din prima categorie, notăm exemplarul cu numele lui Ἀριστόδικος aflat la Costinești, identic cu piesa catalog nr. 10 de la Callatis și trei exemplare de la Albești cu numele lui Δεάλκος, Ἡγησίπολις, Ἡροφῶν toate cu reprezentări identice la Callatis (catalog nr. 41, 58, 62).

²⁶ Vezi și observațiile Victoriei Eftimie, *op. cit.*, p. 203; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 147. Nu putem fi de acord cu M. Lazarov, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, II, București, 1980, p. 179 și urm., care consideră ca făcînd parte din intervalul 400—370 î.e.n. un număr de 6 ștampile callatiene; 4 dintre ele sînt ilizibile sau anepigrafice (M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, catalog nr. 297—300) și unele susceptibile să aparțină și altor centre de producție. Piesa din catalog nr. 249 se datază în al doilea sfert al sec. IV î.e.n., iar exemplarul mai vechi din Dacia, I, 1924, p. 150, nr. 5 și fig. 51, se datează probabil între 340—330 î.e.n. cf. Colocviul internațional asupra amforelor grecești, Athena, 1984, ale cărui lucrări au fost recent publicate în BCH, Suppl. 13, 1986.

²⁷ În depozitele MINAC se mai află cîteva piese provenite de la Mangalia, 1963, cu ocazia săpăturilor de la Poșta nouă, precum și o colecție particulară de cîteva zeci de exemplare, materiale rămase inedite, care însă nu ne oferă noutăți onomastice sau tipologice demne de a fi neapărat menționate.

²⁸ Combinația de nume Νύμφω + Μέγω apare pe 253 exemplare aflate în atelierul de la Keramidi. Vezi în acest sens, Y. Garlan, în lucrările colocviului de la Athena; tot acolo apar notate și grupele de ștampile cu datările propuse.

²⁹ Iu. G. Vinogradov, *op. cit.*, p. 33.

³⁰ M. Debidour, *op. cit.*, p. 274; vezi totuși reveniri asupra datării tot la M. Debidour, BCH, Suppl. 13, 1986, p. 321, n. 80. Datarea avută mai nou în vedere de cercetătorii francezi, se plasează între 380—370 î.e.n.

Pentru a doua categorie, facem observația că prezența repetată la Callatis a unor nume ne conduce la ipoteza difuzării lor în teritoriu tot prin intermediul acestei colonii. Ne referim la Ἀπολλοδώρος, Ἀριστοφῶν, Εὐαγόρας, Νικοδήμος, Φανόλαος prezenți la Albești, Κύχρις aflat pe un exemplar de la Costinești și Ἡροφῶν la Hagieni.

Unul din cele mai importante capitole din epigrafia ceramică îl constituie grupa ștampilelor astynomice din *Sinope*. Cu prudența impusă de discuțiile asupra datărilor absolute pe baza grupelor stabilite de B.N. Grakov, ne oprim la perioada din jurul mijlocului secolului IV î.e.n. ca dată de inițiere a ștampilării ceramice din Sinope³¹ și luăm în considerare în observațiile noastre cu privire la pătrunderea produselor acestui centru în arealul callatian primele patru grupe cronologice, acceptând, bineînțeles, punerea de acord a încadrării grupei a IV-a de ștampile în secolul III î.e.n., recunoscută recent de I.B. Brashinskii³². Premisele de la care pornim privesc Callatis și se referă la :

1) prezența importurilor sinopeene aici la o dată mai timpurie decât restul coloniilor situate în sudul ei ;

2) atingerea unei faze de vîrf a acestor importuri într-o perioadă corespunzătoare grupei a IV-a cronologice³³.

Din acest punct de vedere, cele mai multe coincidențe se plasează în această grupă și vizează numele astynomilor Αισχίνης și Δημήτριος aflați pe exemplare provenite de la Arsa, Ἀντίμαχος la Moșneni, și din nou Ἀντίμαχος, Δημήτριος și Καλλιθένης pe exemplare găsite la Albești.

Difuzări mai timpurii semnalăm la Costinești, într-o piesă care își află replica în catalogul callatian la nr. 310, și într-un exemplar de la Pecineaga³⁴ pentru care, absența deocamdată a unei analogii în colonia apropiată nu trebuie să ne deruteze, dat fiind raritatea numelui astynomului Χαριξενίδης. O remarcă specială datorăm unui fragment de cărămidă descoperit la Albești cu legenda Διονυσίου|ἐπί|Μεγαλκέ[ους] |ἀστυνόμου și pe care considerente de dispunere și grafie ne determină să-l plasăm între materialele sinopeene din prima grupă cronologică. Tipologic, exemplarul de la Albești se apropie de piesa găsită în zona sacră callatiană la care s-a conservat și emblema „vulturul pescar”³⁵. Date fiind condițiile de descoperire, în ambele cazuri se documentează importurile materialelor de construcție sinopeene la mijlocul secolului IV î.e.n., în legătură, probabil, cu activitatea constructivă din cele două așezări.

În privința amforelor *rhodiene*, aspectul cel mai important, din punctul nostru de vedere, este prezența la Callatis încă de la sfîrșitul secolului IV î.e.n. sau, mai sigur, prima jumătate a secolului III î.e.n.,

³¹ Vezi sintetizate diverse propuneri de cronologie a ștampilelor sinopeene la M. Lazarov, *Izvestija Varna*, 14 (29), 1978, p. 13.

³² I. B. Brashinskii, *Greceskii keramiceskii import...*, p. 41—44.

³³ V. Eftimie, *op. cit.*, p. 202 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 139—141. Situația se verifică și la L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *Pontica*, 16, 1983, p. 156 și n. 50.

³⁴ M. Irimia, *Pontica*, 13, 1980, p. 102.

³⁵ L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *op. cit.*, p. 180, nr. 81.

a mărcilor de producători rhodieni. Se confirmă în felul acesta constatarea făcută de autorii primului catalog callatian cu privire la prezența aici a ștampilelor rhodiene timpurii³⁶. Mai mult, prezența repetată a numelor lui Ἰεροτέλης, Σώτας, Πανσανίας], ultimii doi prezenți prin mai multe exemplare și la Odessos și Bizone³⁷, vine să sugereze pentru coloniile din sud, în prima parte a secolului III î.e.n., o orientare comercială mai mare spre Rhodos, timp în care vecinele lor din nord desfășurau un comerț cu insula Thasos.

Afirmatia noastră se sprijină și pe cercetarea exemplarelor rhodiene descoperite la Albești. De notat aici absența exemplarelor data-bile în perioada complexului Pergam. Nu ni se pare întâmplător faptul că cele 39 de piese de la Albești se datează toate în primele două grupe cronologice. O categorie de ștampile asupra căreia dorim să insistăm este aceea a așa-ziselor unicate, adică a numelor menționate acum prima dată în arealul vest-pontic. Cele mai multe sînt din grupa ștampilelor circulare cu buton: eponimul Ἀγήςιος și producătorii Ἡρώιδας, Τιμοκλείδας, Χαρμοκλής, ultimii doi cunoscuți numai ca eponimi. Cu adevărat o noutate o constituie un gît de amforă care păstrează ambele mînere ștampilate: producătorul Ἐπίγονος apare de data aceasta în asociație cu eponimul Πολυκράτης. Același eponim mai apare pe un exemplar întreg descoperit la Pietroiu-Borcea³⁸; ne permitem pe această ocazie să propunem pentru exemplarul în discuție întregirea numelui producătorului Ὀνα[σίμ]ου și nu Ὀνα[σιόικ]ου. Nu credem că mai este necesar să insistăm asupra provenienței printr-o filieră sudică a exemplarului de la Pietroiu.

În privința direcției de orientare a numelor, numărul în general mare de piese singulare nu ne dă posibilitatea formulării unor observații ferme. Doar în cazul unora dintre ele ne putem pronunța asupra unor „căi de pătrundere“ a produselor: Βοΐσκος (cu patru exemplare la Callatis), Θεόδωρος și Ἄξιος (cu trei și respectiv două la Odessos). Punem sub semnul așteptărilor „unicatele“: Συμοιλίνος (un exemplar Mesembria), Ζήνων I (un exemplar Callatis și Mesembria), Κρέων și Μέντωρ (fiecare cu cîte un exemplar la Mesembria și Odessos) și Σάρος (un exemplar Bizona) (vezi și pl. III).

Revenind asupra coincidențelor de nume în celelalte puncte ale arealului discutat de noi, remarcăm existența celor mai multe dintre ele la Costinești și quasitotala lor încadrare în perioada pergamică (220—180 î.e.n. sau 210—175 î.e.n.)³⁹.

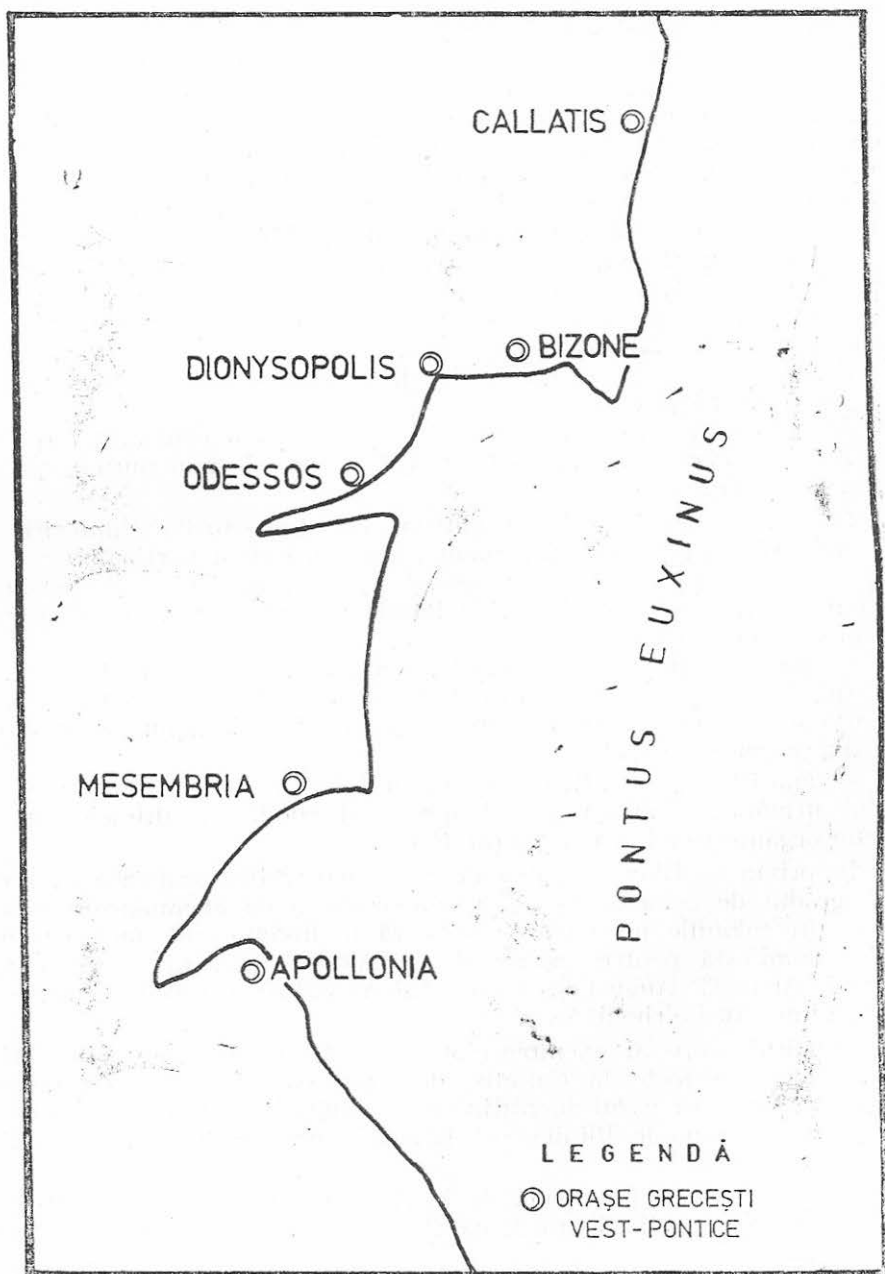
Asupra circulației lor remarcăm și de data aceasta o cale sudică ce ține, neapărat de o influență a unor centre mari, cît mai ales

³⁶ M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 142.

³⁷ Vezi tabelele generale anexate articolului lui M. Lazarov, *Izvestija Varna*, 13 (28), 1977, p. 1—45.

³⁸ Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Anastasiu, *Dacia*, NS, 22, 1978, p. 181, nr. 31.

³⁹ Nu discutăm aici cronologia produselor ștampilate rhodiene. De văzut în acest sens, lucrarea de referință V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, *EAD*, 27, 1980, p. 289—302; de asemenea, V. Grace, *Ath. Mit.*, 89, 1974, p. 193—201.

Planșa III — Orașe grecești vest-pontice.

de o orientare comercială a unei zone vest-pontice și pentru o perioadă cînd încă nu se manifestă concurența produselor sinopeene.

Din seria acestor coincidențe remarcăm eponimii Ἀγέμαχος, prezent cu două exemplare la Costinești, două la Odessos și unul la Callatis; Ξενοφάντος prezent cu cîte un exemplar și la Odessos și Bizone; producătorul Ἀγαθοκλήης, a cărui prezență, în afara localităților menționate, se semnalează și la Moșneni. În sfîrșit, pentru Costinești mai notăm numele lui Νύσιος și Σωκράτης, primul dintr-o perioadă post-pergamică, prezent și la Callatis (catalog 774), iar al doilea analog cu o piesă apărută într-o necropolă din apropierea coloniei Odessos. Provenind de la Moșneni mai menționăm producătorul Μαρσύας, cu o bogată reprezentare la Callatis, Odessos și Mesembria. Pentru exemplarul cu numele Δράκων, atestat deopotrivă la Costinești, Callatis, Moșneni și Odessos, nu putem fi siguri, piesele în discuție presupunînd o origine rhodiană incertă.

Un ultim exemplu care se cuvine a fi amintit este cel al producătorului Φιλάλιος, atestat la Cotu Văii și cu cele mai multe analogii — patru — la Odessos.

Concluziile finale privind pătrunderea importurilor amforice în sud-estul Dobrogei permit surprinderea unor trăsături particulare:

— începutul activității comerciale în primul sfert al secolului IV î.e.n. cu produsele din Heraclea Pontică, ce vor circula și în primul sfert al secolului III î.e.n.;

— prezența importurilor thasiene din al doilea sfert al secolului IV î.e.n., fără însă a putea vorbi de o concurență a produselor acestui centru, care vor înlocui treptat, mai ales în prima jumătate a secolului III î.e.n., produsele heracleene;

— apariția de la mijlocul secolului IV î.e.n. cu desfășurare și în secolul următor, a produselor sinopeene și rhodiene, ultimele cu un caracter organizat mai pronunțat (pl. IV).

În privința căilor de pătrundere a importurilor amforice în acest areal, gradul de coincidență al diferitelor piese cu exemplare similare atestate în coloniile apropiate marchează o direcție callatiană, cu deosebire manifestă pentru piesele de la Albești (mai bine cunoscute), Moșneni, Arsa, 23 August și a unei filiere sudice complementare, evidentă în importurile rhodiene.

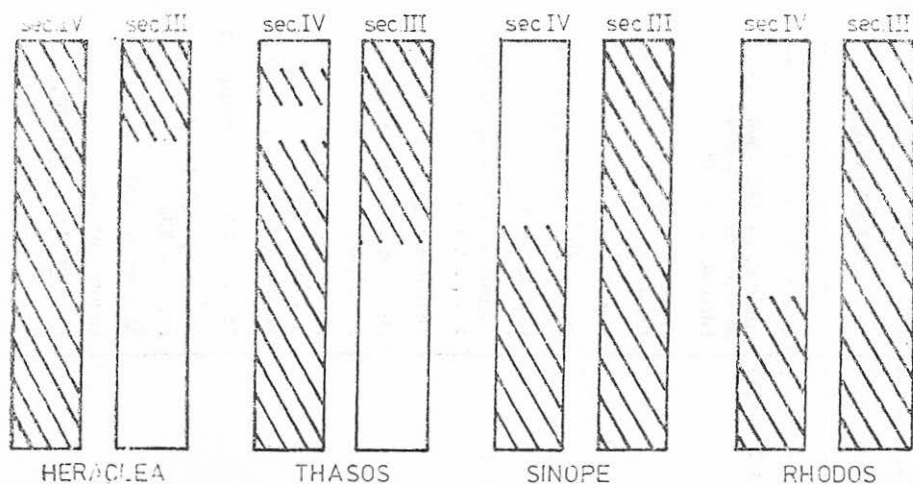
Numărul mare al exemplarelor de la Costinești care și-au aflat corespondențe perfecte la Callatis, deși nu exclud o cale de import proprie, valabilă în cazul identificării localității cu unul din porturile grecești menționate de Plinius cel Bătrîn⁴⁰, pun în lumină o posibilă influență callatiană⁴¹.

Despre așezarea fortificată de la Albești s-a afirmat⁴² cu diverse ocazii de către autorii săpăturii, că atît întemeierea, cît și dezvoltarea

⁴⁰ Plinius cel Bătrîn, *Nat. hist.*, IV, 11, 44.

⁴¹ Vezi discuția și la M. Irimia, *Pontica*, 13, 1980, p. 72.

⁴² Vezi mai sus nota 3. Nu am notat aici numărul de inventar al ștampilelor de la Albești, deoarece urmează să apară un studiu special asupra lor.

Planșa IV — Diagrama importurilor amforice în sud-estul Dobrogei (sec. IV—III î.e.n.).

sa ulterioară, s-au aflat sub influența Callatidei, fapt confirmat și de cercetarea materialelor amforice ajunse aici.

În sfârșit, o ultimă observație se referă la aria de răspândire a produselor amforice prin intermediul și în jurul cetății Callatis. Din acest punct de vedere, disproporția cantitativă în ce privește numărul acestor descoperiri nu ne permite să vorbim de o $\chi\omega\rho\alpha$ a coloniei doriene, deși cu siguranță aceasta a existat și a fost destul de întinsă, avînd în vedere caracterul recunoscut agricol al coloniei⁴³.

Singurul punct de sprijin, deocamdată, l-ar putea oferi tot descoperirile arheologice de la Albești. Celelalte localități — Arsa, Hagieni, Cotu Văii, poate chiar 23 August, Dulcești, Moșneni, Pecineaga, General Scărișoreanu, sînt considerate⁴⁴ ca aflîndu-se sub influența directă a cetății Callatis, fie ca puncte care marchează artere comerciale ce legau orașul de Dunăre, fie ca așezări getice din presupusa $\chi\omega\rho\alpha$ callatiană. Desigur, din categoria acestora făceau parte și localitățile din imediata ei vecinătate — 2 Mai și Limanu, iar caracterul descoperirilor de la Topraisar, deși punctul menționat se afla la jumătatea distanței dintre Tomis și Callatis, pledează pentru cuprinderea lui tot în sfera de influență a coloniei doriene, cel puțin pentru perioada luată în discuție.

⁴³ D. M. Pippidi, DID, I, 1965, p. 155 și 197—198; idem, *Contribuții*², p. 120—166 și în special, 148—156. Nu este locul să discutăm aici asupra datei de constituire a teritoriilor rurale atribuite diferitelor $\pi\acute{o}\lambda\epsilon\iota\varsigma$. Problema a fost analizată cu mai multă competență de D. M. Pippidi, *op. cit.*; Vl. Iliescu, *Ponica*, 3, 1970, p. 87—97 și în special, p. 94 și n. 73—77; Al. Suceveanu, *Ponica*, 5, 1972, p. 98—100.

⁴⁴ M. Irimia, *op. cit.*, p. 70—78.

COINCIDENȚE HERACLEA PONTICA

Nr. crt.	NUME	LOC DE DESCOPERIRE	PUBLICAȚIE	CORESPONDENȚĂ
1	2	3	4	5
1.	Ἀριστοκράτης	Costinești	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 1157—1158	ibidem, nr. 805—808 Mircev, nr. 237—254 Bizone, nr. 6—12
2.	Φιλότημος	Costinești	ibidem, nr. 1159—1160	Pontica, 1, 1968, p. 251, nr. 3/b
3.	Ἀριστοκράτης	23 August	Pontica, 16, 1983, p. 94, nr. 2	vezi la nr. 1
4.	Μίκκος ἢ Λύσιος	23 August	ibidem, nr. 3	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 841
5.	Ἀριστοκράτης	Limanu	SCIV, 22, 1971, 3, p. 501	vezi la nr. 1
6.	Ἀριστως ἰεὺς Μ[...]	Topraisar	Pontica, 6, 1973, p. 60, nr. 4	asemănător, Dacia, NS, 13, 1969, nr. 810
7.	Ἀριστοκράτης	Albești	inedit	vezi la nr. 1
8.	Ἐἵρηναῖος	Albești	inedit	Dacia, 5—6, 1935—1936 p. 301, nr. 45 Dacia, 7—8, p. 1937—1940, p. 270, nr. 86 Dacia, NS, 13, 1969, nr. 815
9.	Ἡρακλέοντος	Albești	inedit	Mircev, 289 (nedeterminată)
10.	Μένης	Albești	inedit	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 834—838 Mircev, nr. 260 Bizone, nr. 15 Pontica, 12, 1979, p. 88, nr. 23
11.	Μένιππος	Albești	inedit	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 839

1.	2.	3.	4.	5.
12.	Νικόστρατις	Albești	inedit	Mircev, nr. 232 Pontica, 12, 1969, p. 88, nr. 25 Dacia, NS, 22, 1977, p. 176, nr. 17
13.	Πισιάδα	Albești	inedit	asem. Dacia, 7—3, 1937— 1940, p. 264, nr. 52
14.	Σάτυρος	Albești	inedit	Pontica, 1, 1968, p. 251, nr. 3/c
15.	Σωκράτης	Albești	inedit	Dacia, NS, 13, nr. 862 Mircev, nr. 264
16.	Φιλότιμος	Albești	inedit	vezi nr. 2
17.	Ἀπολλ[...], Φίλο[...]	Albești	inedit	asem. Dacia, NS, 13, nr. 854
18.	Εὐπορος [...]	Albești	inedit	Εὐπορος Dacia, I, 1924, p. 155, nr. 26 ; Dacia, NS, 13, 1969, nr. 818 O. Tafrali, AArch. I, 1, 1927, p. 38, nr. 13
19.	Εὐφραῖος — Λύσιος	Albești	inedit	Εὐφραῖος ibidem, p. 38, nr. 11 Dacia, I, 1924, p. 155, nr. 25 Dacia, NS, 13, 1969, nr. 819—821
20.	Ἡρακλῆι [...] — [...]	Albești	inedit	Dacia, 5—6, 1935—1936, p. 255, nr. 20 Pontica, 12, 1979, p. 88, nr. 20

1.	2.	3.	4.	5.
21.	Ἰστιεύος - Λυσίθεος	Albești	inedit	Λυσίθεος: O. Tafrali, loc. cit., nr. 9, 11, 13 Dacia, I, 1924, p. 155, nr. 25—27
22.	ἐπὶ Σκύθᾶ - Ἰακόνος	Albești	inedit	Dacia, I, 1924, p. 156, nr. 30, fig. 74
23.	Ἄριστος - ἐπὶ Σκύθᾶ	Albești	inedit	vezi nr. 6
24.	Ἦρα	Albești	inedit	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 826 Bizone, nr. 13—14 Pontica, 13, 1980, p. 103, nr. 3, fig. 4/20

COINCIDENTE THASOS

25.	Ἀπολλοδώρος	Albești	inedit	variante, SMMIM, 7—8, 1974—1975, p. 7, nr. 1 Mircev, nr. 5
26.	Ἄριστοφῶν	Albești	inedit	variante Mircev, nr. 9—10 Nessebre, II, nr. 6 Dacia, NS, 13, 1969, nr. 27—29 Pontica, 16, 1983, p. 160, nr. 4—5
27.	Δέαλκος	Albești	inedit	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 41
28.	Εἰάγορας	Albești	inedit	variante, Dacia, NS, 13, 1969, nr. 55—57
29.	Ἥγησιπολις	Albești	inedit	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 58

1.	2.	3.	4.	5.
30.	Ἡροφῶν I	Albești	inedit	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 62
31.	Νικοδῆμος	Albești	inedit	variante, Dacia, NS, 13, 1969, nr. 133—134 SMMIM, 7—8, 1974—1975, p. 7, nr. 2
32.	Πυθίων	Albești	inedit	variante, Dacia, NS, 13, 1969, nr. 148—178
33.	Σκύμνος	Albești	inedit	variante, Dacia, NS, 13, 1969, nr. 187—192 Pontica, 13, 1983, p. 163, nr. 10 Nessebre, II, nr. 10
34.	Φανόλεως	Albești	inedit	variante, Dacia, NS, 1969, nr. 195—200
35.	Ἀριστόδικος	Costinești	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 1114	ibidem, nr. 10 Pontica, 16, 1983, p. 160, nr. 3
36.	Κύχρις	Costinești	Pontica, 13, 1980, p. 96, nr. 9	variante Dacia, NS, 13, 1969, nr. 109—118
37.	Ἡροφῶν	Hagieni	Pontica, 6, 1973, p. 50—52	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 62. Vezi de asemenea mai sus, nr. 30 (Albești)

COINCIDENȚE SINOPE

38.	Εὐχάριστος — Καλλιस्थένης	Costinești	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 1118	Dacia NS, 13, 1969, nr. 310
39.	Ἀισχίνης — Κτήσιων	Arsa	Pontica, 6, 1973, p. 52, nr. 1	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 359 O. Tafrahi, AArh., 9—10, 1933—1934, p. 6, nr. 1 Dacia, 5—6, 1935—1936, p. 254, nr. 15

1.	2.	3.	4.	5.
40.	Δημήτριος—Θυαίρας	Arsa	Pontica, 6, 1973, p. 53, nr. 2	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 427—429
41.	Ἀντίμαχος—Στέφανος	Moșneni	Pontica, 6, 1973, p. 58, nr. 1	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 390
42.	[Μί]δας	Moșneni	Pontica, 6, 1973, p. 58, nr. 4	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 613
43.	Ἀντίμαχος—Καλλισθένης	Albești	inedit	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 1120
44.	Ἀντίμαχος—Κλέων	Albești	inedit	ibidem, nr. 385
45.	Δημήτριος—Νικίας	Albești	inedit	ibidem, nr. 433
46.	Καλλισθένης—Κτησικλῆς	Albești	inedit	ibidem, nr. 491 și 560
47.	Καλλισθένης—Πρωῶτος	Albești	inedit	variantă, ibidem, nr. 531
48.	Ἰκέσιος ὁ Νομηγνίου	Albești	inedit	Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 269, nr. 79

COINCIDENȚE RHODOS

49.	ep. Ἀγήμαχος	Costinești	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 1139—1140	ibidem, nr. 696 Mircev, nr. 81—82
50.	ep. Θεόδωρος	Costinești	ibidem, nr. 1141	Mircev, nr. 95
51.	ep. Ξενοφάντος	Costinești	ibidem, nr. 1144	Mircev, nr. 104—105
52.	prod. Ἀγαθοκλῆς	Costinești	ibidem, nr. 1145	Lazarov, p. 49, nr. 68 Mircev, nr. 120 Dacia, NS, 13, 1969, nr. 1175 (Moșneni)

1.	2.	3.	4.	5.
53.	prod. Δράκων	Costinești	ibidem, nr. 1146	Mircev, nr. 285 Dacia, NS, 13, 1969, nr. 1176 (Moșneni) Pontica, 6, 1973, p. 58, nr. 3 (Moșneni)
54.	prod. Νύσιος	Costinești	ibidem, nr. 1150	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 774
55.	prod. Σοκράτης	Costinești	ibidem, nr. 1151	Tonceva, p. 294, nr. 35
56.	prod. Ἀγαθοκλῆς	Moșneni	ibidem, nr. 1175	vezi nr. 52
57.	prod. Μαρσύας	Moșneni	ibidem, nr. 1176	Nessebre, II, nr. 44 Mircev, nr. 142 Tonceva, p. 294, nr. 27 Dacia, NS, 13, 1969, nr. 766—767 Pontica, I, 1968, p. 250, nr. 2/a Pontica, 16, 1982, p. 166, nr. 29
58.	prod. Φιλάνιος	Cotu Văii	Pontica, 13, 1980, p. 89, nr. 2	Lazarov, p. 50, nr. 90 Tonceva, p. 294, nr. 32—34
59.	ep. Αἰνσιδαμος	Albești	inedit	Mircev, nr. 84 Tonceva, p. 292—293, nr. 16—18
60.	ep. Ξερόσπρατος	Albești	inedit	Nessebre, II, nr. 35
61.	ep. Πυτυλίος	Albești	inedit	Mircev, nr. 106—107
62.	ep. Τιμαρχος	Albești	inedit	Lazarov, p. 48, nr. 58, 59
63.	prod. Ἄξιος	Albești	inedit	Mircev, nr. 169 Tonceva, p. 292, nr. 11

1.	2.	3.	4.	5.
64.	prod. Ἀρτεμίδωρος	Albești	inedit	Mircev, nr. 129
65.	prod. Βοΐσχος	Albești	inedit	Dacia, 5—6, 1935—1936, p. 323, nr. 4 Dacia, NS, 13, 1969, nr. 750—752
66.	prod. Δαμόνικος	Albești	inedit	ibidem, nr. 715 Lazarov, p. 49, nr. 74
67.	prod. Ζήνων	Albești	inedit	Dacia, NS, 13, 1969, nr. 762 Nessebre, II, nr. 40
68.	prod. Θεόδωρος	Albești	inedit	Mircev, nr. 140, 141 Varna, inv. 5171
69.	prod. Ἱεροτέλης	Albești	inedit	Dacia, NS, 13, 1963, nr. 763 Pontica, 16, 1983, p. 166, nr. 28
70.	prod. Κρεῶν	Albești	inedit	Lazarov, p. 50, nr. 80 Nessebre, II, nr. 43

LISTA PRESCURTĂRILOR

Bizone — M. Mircev, G. Tonceva, D. Dimitrov, *Bizone — Karvuna*, Izvestija Societ , Varna, 13, 1963, p. 37—43.

Dacia, I, 1924 — Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis, I-er rapport pr liminaire* (1924), p. 108—165.

Dacia, 5—6, 1935—1935 — Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis, V-eme rapport pr liminaire* (1928), p. 247—278; *Callatis, VI-eme rapport pr liminaire* (1929—1931), p. 279—319; G. Cantacuzino, *Nouveaux timbres amphoriques trouv s   Callatis*, p. 321—327.

Dacia, 7—8, 1937—1940 — Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis, VII-eme rapport pr liminaire* (1932—1936), p. 223—281.

Dacia, NS, 13, 1969 — M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Amphora Stamps from Callatis and South Dobrudja*, p. 127—282.

Dacia, NS, 22, 1978 — Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Anastasiu, *Contribution au probl me de l'importation des amphores grecques dans le sud-est de la Munt nie*, p. 173—200.

Lazarov — M. Lazarov, *Amfornite peciati ot Odessos*, Izvestija Varna 10 (25), 1974, p. 19—56.

Mircev — M. Mircev, *Amfornite peciati ot muzeia riv Varna*, Sofia, 1958.

Nessebre, II — M. Lazarov, *Timbres amphoriques de Ness bre*. Nessebre, II, Sofia, 1980, p. 156—185.

Pontica, I — C. Iconomu, *Cercet ri arheologice la Mangalia și Neptun*, p. 225—268.

Pontica C, 1973 — M. Irimia, *Descoperiri noi privind populația autohtonă a Dobrogei și legăturile ei cu coloniile grecești (sec. V—I î.e.n.)*, p. 7—72.

Pontica, 12, 1979 — L. Buzoianu, *Noi ștampile pe amfore descoperite la Callatis*, p. 77—93.

Pontica, 13, 1980 — M. Irimia, *Date noi privind așezările getice din a doua epocă a fierului*, p. 66—118.

Pontica, 16, 1983 — M. Irimia, *Date noi privind necropolele din Dobrogea în a doua epocă a fierului*, p. 69—148; L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *Ștampile de amfore inedite de la Callatis*, p. 149—188.

SCIV, 22, 1971, 3 — Gh. Poenaru-Bordea, *Insemnări privind amforele ștampilate*, p. 501—505.

SMMIM, 7—8, 1974—1975 — Gh. Poenaru-Bordea, *Amfore ștampilate din Callatis în colecția Muzeului militar central*, p. 5—12.

Tonceva — G. Tonceva, *Nekropolit kraj svetlisceto na Heros Karabazmos Odessos*, Izvestija Varna, 10 (25), 1974, p. 287—302.

STUDIES REGARDING THE IMPORT OF STAMPED
AMPHORAS IN SOUTH-EASTERN DOBRUDJA

ADRIAN RĂDULESCU, MARIA BĂRBULESCU,
LIVIA BUZOIANU

Abstract

The paper wants to be an analysis of Greek amphoras import penetration in South-Eastern Dobrudja during the 4th—3rd centuries B.C., in settlements around Callatis. The imports are analysed by viewing the coincidence of names on samples catalogued as from Callatis and on other pieces discovered around the Dorian colony.

List of illustrations

Pl. I — Situation of amphora imports in South-Eastern Dobrudja.

Pl. II — Settlements in South-Eastern Dobrudja.

Pl. III — West-Pontic Greek cities.

Pl. IV — Diagram of amphora imports in South-Eastern Dobrudja (4th—3rd centuries B.C.).